

hier genageld tusschen de moordenaars, waarvan één hem het gelaat toewendt. Onder het kruis staan de treurende gestalten van Johannes, Maria en de vrouwen. De Romeinse soldaat, door een bijschrift als „Longinus” aangeduid, doorboort de zijde van Christus, terwijl een Jood hem de spons reikt. Op de voorgrond dobbelen drie soldaten om den Heiligen Rok. Zon en maan flankeren het kruis. Twee bergen vormen het landschap.

In verschillende opzichten is dit miniatuur opmerkelijk: de compositie legt psycho-



Afb. 11, Koptisch pallium, te Akhmin-Panopolis opgegraven

logisch verband tusschen de verschillende figuren, die individueel behandeld zijn. Het landschap past geheel in de sfeer. Treffend is de contrastwerking tusschen de droefheid der vrouwen en de onverschilligheid der soldaten. Men heeft gemeend, dat een dermate realistische schildering van een zoo ingewikkelde compositie onmogelijk het werk van een 6e-eeuwschen kunstenaar kan zijn en is daarom gaan zoeken naar sporen van een latere overschildering van het oorspronkelijk miniatuur. Een duidelijke aanwijzing hiervoor scheen het naakt van Christus, waarvan de teekening duidelijk zichtbaar is onder de tuniek. Men vergete echter niet, dat het antieke schilderstraditie was, eerst het naakt te teekenen. Men zal hier wel degelijk te doen hebben met een — zij het zeer uitzonderlijk — product van de 6e eeuw. De beteekenis van dit miniatuur voor de ikonografie der kruisiging is enorm geweest; het is het voorbeeld geworden voor talrijke kunstenaars uit de volgende eeuwen.

In den loop van de 6e eeuw is dus het realisme zoover voortgeschreden, dat de symbolische opvatting van de kruisigingsvoorstelling, die slechts de liturgische functie van herinneringsteeken vervulde, plaats heeft gemaakt voor een weergave van de historische werkelijkheid van het passieverhaal: er is een vaste kruisigingscompositie ontstaan, die men voortaan steeds zal terugvinden. De elementen van deze compositie zijn de volgende: de beide moordenaars, die later door bijschriften met de namen Dysmas en Gistas worden aangeduid, de dobbelende soldaten; Johannes en Maria; de lansdrager Longinus („longè” = lans) en de jood Stephaton met de spons (deze laatste dankt zijn opname in de groep niet zoozeer aan zijn historische beteekenis, als wel aan de æsthetische behoefte aan een pendant van den lansdrager); het landschap, dat vaak den tekst, „de aarde beefde en de rotsen spleten vaneen” tracht uit te beelden; en tenslotte zon en maan. Het Evangelie noemt eigenlijk alleen een verduistering van de zon, het ligt echter